

"שמיטה לחומרה" או התחשבות בדוחק הציבור?

בחינה הלכתית היסטורית לאור המקורות

מקורות לשיעור: הרב א. קוסמן

1. מדרש תנומה (בובר) פרשת ויקרא סימן א
אמר מפני פרנסת השודים. איתאי דרבי זעורה כר' דהברייא כרבי פינחס בן יאיר.

10. ירושלמי מסכת שביעית פרק ט ה"א

חד בר נש הוה חשיד על שמיטתא, אמר לאיתתיה אפקין חלתה, אמרה ליה, ההוא גברא חשיד על שמיטתא, ואת אמר אפקין חלה.

אמר לה חלה מדבר תורה, שביעית מדרבן גמליאל וחבריו.

11. המשך הירושלמי מסכת תענית פרק ג ה"א

...דרבי זעורה כרבי. חד ספר הוה חשיד על

פירות שמיטתא איתוניה גבי רבי אמר לון ומה

יעביד עליבא, ובגין חייו הוא עבד. דהברייא

כרבי פינחס בן יאיר, רבי בעא מישרי

שמיטתא, סלק רבי פינחס בן יאיר

לגביה אמר ליה מה עיבוריא עבידין?

אמר ליה עולשין יפות, ומה עיבוריא

עבידין? אמר ליה עולשין יפות. ידע

רבי דלית הוא מסכמא עימיה. אמר ליה

מישגח רבי מיכול עימן פטל ציבחד יומא דין,

אמר ליה אין. מי נחת, חמא מולוותא דרבי

קיימן, אמר כל אילין יהודאיי זיינן, איפשר דלא חמי סבר אפויי. מן

כדון שמעון קליה אולון ואמרון לרבי, שלח רבי בעי מפיסתיה.

מטון ביה גבי קרתיה, אמר בני קרתי קורבין לי נחתון בני קרתיה

ואקפון עלוי, אמרון לון רבי דו בעי מפיסתיה, שבקניה ואולון לון,

אמר בני דילי קורבין לי. נחתת אישתא מן שמיא ואקפת עלוי.

חורון ואמרון לרבי, אמר הואיל ולא זכינן מישבע מיניה בעלמא

הדין, ניזכי ונשבע מיניה לעלמא דאתי.

12. חולין זב

...דרבי פינחס בן יאיר הנה קא אזיל לפדיון שבויים, ... ששמע רבי,

נפק לאפיה, אמר ליה, רצונך סע ד' אצלי? אמר ליה, הו. צ'הבו פניו

של רבי. אמר ליה, פקדמה אתה שמרר הנאה מישאל אני? ישאל

קדושים הו, נש רוצה נאין לו, ניש שיש לו נאין רוצה, וכתוב,

(משלי כג) "אל תלקחם [את] לקח רע עין, נאל תתאו למטעמ תיו, פי

קמו שער בנפשן הו, אכול ושתה י' אמר לך, נלבו פל עמך".

ואתה - רוצה ניש לך. השתא מיהא מסרהיבנא, דקמילתא דמפנה קא

טבתנא. פי דקנא אתנא, עיילנא לגבך. פי אתא, איתרמי - על

בההוא פיתתא דהו שנימין ביה פודנייתא חיתקתא. אמר, מלאך

הקנת בביתו של זה, נאני אסע ד' אצלו? ששמע רבי, נפק לאפיה.

אמר ליה, קנבנא להו אמר ליה, (ויקרא יט) "ללפני עור לא תתן

מקלש ל". מקשרנא להו! מ'פשת ה'זיקא. עקרנא להו! איכא "צער

פעלי חיים". קטיילנא להו! איכא. (דברים כ) "פל משחית", הנה קא

מבתל ביה טובא, גבה טורא פינייהו. בקה רבי נאמר, מה בתיקון

ך, במיתתן על אחת כמה נכמה. ..

13. ירושלמי מסכת דמאי פרק ב ה"א

רבי זעירא רבי חייא בשם רבי יוחנן: רבי התיר בית שאן

מפי יהושע בן זירוז בן חמי של רבי מאיר שאמר אני

ראיתי את רבי מאיר לוקח ירק מן הגינה בשביעית והתיר

את כולה אמר רבי זעירא הדא אמרה אסור לבר נש מעבד

מילה בצביבורא אני אומר אותה הגינה היתה מיוחדת לו דהתיר את

כולה. רבי התיר בית שאן. רבי התיר קיסרין. רבי התיר בית

גוברין. רבי התיר כפר צמת. ....

14. תוספתא, אהלות, פרק יח, הלכה טז

העיד ר' יהודה בן יעקב מבית גוברין ויעקב ברבי יצחק מבית

גופנין על קיסרי שהחזיקו בה מעולם והתירוה שלא במנין. אמר

ר' חנן אותה שנה שביעית היתה והלכו גינים לקרקסיות

שלהן והגיתו שוק מלא פירות ובאו ישראל ובזוזם בחזירתן

אמרו בראו בל אצל חכמים שמא התירו להן חזירתן.

15. ירושלמי שם - המשך מס' 13

רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית והיו הכל מליזין

עליו, אמר להן בואו ונדיין כתיב וכתת חנש הנחושת, וכי לא

קצת רכי
לחתי
שמיטה
ומחלקת
עם רכבי

רכי מתקן
חיתים
חלקים:
א. תיקוני
גבולות

תיורי קיסריה
בזוזם פירות
ונכורים

ב. חתרת
ירק סוד
במוצאי
שביעית

חית
לחתי
שמיטה

ר' יצחק נפחא אמר אילו שומרי שביעית, ולמה נקראו גבורי כח, כיון שרואה שדה מובקרת, ואילנותיו מובקרים, והסייגין מופרצין, ורואה פירותיו נאכלין, וכובש יצרו ואינו מדבר, ושנו רבותינו ואיזהו גבור הכובש את יצרו.

2. ויקרא רבה (וילנא) פרשה א.

דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תב' או אל הארץ אשר (תהלים קג) גבורי כח עושי דברו במה הכתוב מדבר א"ר יצחק בשומרי שביעית הכתוב מדבר, בנהוג שבעולם אדם עושה מצוה ליום אחד לשבת אחת לחודש אחד, שמא לשאר ימות השנה ודין חמי הקליה ביירה כרמיה ביירה, ויהי ארנונא ושתיק, יש לך גבור גדול מזה..

3. איכה רבה (וילנא) פרשה ג.

הייתי שחוק לכל עמי, (רבי אבהו פתח) כתיב (תהלים ס"ט) ישיוו בי יושבי שער, אלו אומות העולם שהן יושבין בבתי תרטיאות ובבתי קרקסיות, ונגימות שותי שכר, מאחר שהן יושבין ואוכלין ושותין ומשתכרין, הן יושבין ומשיחין בי ומלעיגים בי אומרים בגין דלא נצרוך לחרובא כיהודאי, והן אומרים אלו לאלו כמה שנים את בעי מחי, והן אומרים כחלוקא דיהודאי דשבתא, ומכניסין את הגמל לטרטיאות שלהן והחלוקין שלו עליו, והן אומרים אלו לאלו על מה זה מתאבל, והן אומרים היהודים הללו שומרי שביעית הן ואין להם ירק ואכלו החוחים של זה, והוא מתאבל עליהם, ומכניסים את המומוס לתיאטרון שלהם וראשו גלוח, והן אומרים אלו לאלו על מה ראשו של זה מגולח, והוא אומר היהודים הללו שומרי שבתות הן, וכל מה שהם יגעין כל ימות השבת אוכלים בשבת, ואין להם עצים לבשל בהם והם שוברים מטותיהם ומבשלים בהם, והם ישיבין בארץ ומתעפרים בעפר וסוכין בשמן, לפיכך השמן ביוקר.

4. משנה מסכת שביעית פרק י

(ג) פרוזבול, אינו משמש. זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן, לשכרן שנגמנו העם מלהלות זה את זה ועוברין על מה שכתוב בתורה (דברים טו) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו', התקין הלל פרוזבול.
5. משנה גיטין פרק ד משנה ג - גיטין לו עמוד א - ב הלל התקין פרוזבול מפני תקון העולם.

ומי איכא מדי, דמדאורייתא משמטא שביעית, והתקין הלל דלא משמטא? אמר אבוי: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא; דתניא, רבי אומר: [דברים ט"ו] וזה דבר השמיטה שמוט - בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע - אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקע - אי אתה משמט כספים. ותקינו רבנן דתשמט זכר לשביעית. ראה הלל שנמנעו העם מלהלות זה את זה, עמד והתקין פרוזבול. ומי איכא מדי, דמדאורייתא לא משמטא שביעית, ותקינו רבנן דתשמט? אמר אבוי: שב ואל תעשה הוא. רבא אמר: הפקר ב"ד הפקר.

6. ירושלמי מסכת שביעית פרק י ה"ב

דתני וזה דבר השמיטה שמוט רבי אומר: שני שמיטין הללו שמיטה ויובל בשעה שהיובל נוהג שמיטה נוהגת דבר תורה פסקו היובליות שמיטה נוהגת מדבריהן.
7. ספרא בהר פרשה ב

מניין עשה שביעית א"פ שאין יובל תלמוד לומר והיו לך שבע שבתות שנים, ומנין עשה יובל א"פ שאין שביעית תלמוד לומר תשע וארבעים שנה דברי ר' יהודה. והכמים אומרים שביעית נוהגת א"פ שאין יובל, והיובל אינו נוהג אלא אם כן יש עמו שביעית.
8. גיטין לו, ב.

ת"ש, דאמר שמואל: הא פרוזבול - עולבנא דדייני הוא, אי איישר חיל אבטליניה. אבטליניה? והא אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חברו - אלא א"כ גדול הימנו בחכמה ובמנין! הכי קאמר: אם איישר חיל יותר מהלל אבטליניה.
9. ירושלמי מסכת תענית פרק ג ה"א

תני כשם שמתריעין עליהן בשאר ימי שבוע כך מתריעין עליהן בשביעית מפני פרנסת אחרים. מהו מפני פרנסת אחרים? חברייא אמרי מפני פרנסת גוים, רבי זעורא

עמד צדיק משה ועד חזקיהו להעבירו, אלא אותה עטרה הניח לו הקב"ה להתעטר בה, ואנן העטרה הזאת הניח הקב"ה לנו להתעטר בה.

הערת
על תנאים
רבי

16. ריב"ל יבול נוכרים - המשך הנ"ל

רבי יהושע בן לוי הוה מפקד לטלייא: לא תיזבון לי ירק אלא מן גינתא דסיסרא. קם עימיה זכור לטוב אמר ליה, זיל אמור לרבך, לית הדא גינתא דסיסרא, דיהודיי הוות וקטלה ונסבה מיניה, ואין בעית מחמרא על נפשך אישתרי לחברך.

16. ירושלמי שביעית פרק ט ה"ו

רבי יהושע בן לוי הוי מפקד לתלמידיה: לא תיזבון לי ירק אלא מן גינתא דסיסרא. קם עמיה זכור לטוב, אמר ליה איזיל אמור לרבך, לית הדא גינתא דסיסרא, דיהודיי הוות וקטלה ונסבה מיניה, אין בעיתה מחמרא על נפשך, אשתויי לחברך. חד בר נש הוה חשיד על שמיטתא אמר לאיתתיה אפקין חלתה, אמרה ליה ההוא גברא חשיד על שמיטתא ואת אמר אפקון חלה, אמר לה חלה מדבר תורה שביעית מדרבן גמליאל וחבריו.

17. מסכת חולין דף עמוד ב

העיד רבי יהושע בן לוי ורזו בן חמי של רבי מאיר לקני רבי, על רבי מאיר שאכל עלה של ירק בבית שאן, והמיר רבי את בית שאן עלה על ידו. תברו עליו איתו ובית אביו, אמרו לו: מקום שאבותיך נאבות אבותיך נהגו בו אסור, אמה תנה ג בו תמר? דרש לקם מקרא זה, (מ"ב יח) "וכפת נפש הנחש ושת אשר עשה מ'שה, כי עד הנמים הנבה היו בני ישראל מקשרים לו, ויקרא לו, ונחשמו". אפ"ר, בא אסא ולא פער? בא והושפט ולא פער? ונלא א כל עבודה ונה שבעולם אסא והושפט פער? אלא - מקום הניחו לו אבותי להתעדר בו, אף אני - מקום הניחו לי אבותי להתעדר בו.

18. ירושלמי שביעית פרק ו הלכה ד

מתני' מאימתי מותר אדם ליקח ירק במוצאי שביעית משיעשה כיוצא בו עשה הבכיר התיר האפל. **רבי התיר ליקח ירק במוצאי**

ג. תורת
ירק מחול

שביעית מיד ... גמל כראשונה היה ירק אסור בספרי ארץ ישראל, התקינו שיהא הירק מותר בספרי ארץ ישראל, אעפ"כ היה אסור להביא ירק מחוץ לארץ לארץ, התקינו שיהא מותר להביא ירק מחוצה לארץ לארץ. אעפ"כ היה אסור ליקח ירק במוצאי שביעית מיד, רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד, בר מן פלוטא. מה עבדין ליה ציפיראי אלכשוניה סקא וקישטא ואייתוניה קומי רבי, אמרין ליה מה חטא דין מן כל ירקא? וירא ליה לון. עולא בר ישמעאל בשם רבי חנינא: רבי ורבי יוסי בר רבי יהודה נתחון לעכו, ואתקבלון גבי רבי מנא, אמר להו רבי: עשה לנו לפס אחד של ירק, עבד ליה קופד, למחר אמר ליה עשה לנו לפס אחד של ירק, עבד לון תרנגולתא. אמר רבי ניכר הוא זה שהוא מפתח של שמואל. אמר רבי יוסי בר רבי יהודה אפילו מפתח של שמואל אינו, ולמה עבד בן דו תלמיד מן תלמידי דרבי יודא, דרבי יודא אמר הירק אסור בספרי ארץ ישראל, כד אתא לגביה תני לה עובדא, א"ל צריך הוייה עביד כותבין.

19. משנה מסכת שביעית פרק א משנה א

עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית בית שמאי אומרים כל זמן שהוא יפה לפרי ובית הלל אומרים עד העצרת וקרבין דברי אלו להיות כדברי אלו:

רבן גמליאל
נבטל חטאת
שביעית

20. מסכת מועד קטן דף ג עמוד ב

ואמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר כפרא: רבן גמליאל ובית דינו נמנו על שני פרקים הללו ובטלום.

21. מסכת סנהדרין דף כ עמוד א

משרבו האנסין, ומאי נינהו - ארנונא. כדמכריז רבי ינאי: פוקו וזרעו בשביעית, משום ארנונא. ....

חזר רבי ינאי
משום ארנונא

22. המשך: שם

רבי חזא בר זרנוקי וכפי שמעון בן יהוץקמ הו קאזלי. לעבר שנה בעסקא. פגע בהו ריש לקיש, איטפל בנזניהו. אמר, איזיל איחזי, היכי עבדי עובדא. תנייה ליהוה גבא דקא קריב. אמר לקם, פ' הו נחורש. אמרו לו, יכול לומר, אגיסטון אני בתוכי. תו תנייה ליהוה גבא דקא, דנהה פסח בכתמו. אמר להו, פ' הו נחורש. אמרו לו, יכול לומר, לעקל בית הפד אני צריך. אמר לקם, הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות....

מחוקת
חריפה כחם
לעבריי
שביעית

אמרו, שרודא הוא דין. כי מטו לקתם, סליקו לאיגרא, שלפונה לנרנא מותתיה. אמה לקמיה דרבי יוחנן, אמר ליה, בני אדם תתשדדו על השביעית, קשריו לעבר שנה? הדר אמר, לא קשיא לי, מידי דנהה, אשל ש' רועי בקר, נכנן, אחושבנהו סמיך. הדר אמר, לא דמי, הקם - הדור אימנו כנן ועבריה להייה שפא, הקא -

קשר השעים הוא, וקשר השעים אינו מן המזון. אמר רבי יוחנן. דא עקא.

כי אתו לקמיה דרבי יוחנן, אמרו ליה, קרי לן, "רועי בקר", ולא אמר ליה מר ולא מידי? אמר להו, נאי קרי לכו "רועי צ'אן", מאי אפקין ליה?

רש"י דא עקא - שאתה קורא אותו רשעים.

יד רמ"ה: א"ר יוחנן דא עקא כלומר זו צרה שחכמים כאלו באין לידי חשד והשנה מתעברת על ידן.

23. מסכת תענית דף כד, א

דבי נשיאה גזר מעניתא ולא אודעינהו לכפי יוחנן וקריש לקיש, לצפרא אודעינהו, אמר ליה ריש לקיש לרבי יוחנן, הא לא ספקינן עלן מאוקרא? אמר ליה, און בתריהו גריינן.

24. תרגום מורחב לירושלמי סנהדרין פרק ב הלכה א

דרש ריש לקיש: נשיא שחטא מלקין אותו בבית דין של שלושה. שמע ר' יודן נשיא וכעס. שלח חיל לתפס את ר' שמעון בן לקיש. דנף אחקיו ובכח למגדל, ונש אומרים: לכפר חטים. למחר עלה ר' יוחנן לבית הנעדר ועלה ר' יודן נשיא לבית הנעדר. אמר: ומה אין כבני אומר לנו דבר תורה? התחיל מטפס בקדו אחת. אמר לו: וקנד אחת מטפחין? אמר לו: ל'א, אלא אם אין ריש לקיש כאן אין לי אלא יד אחת. אמר לו: היכן הוא נאמיכנו. אמר לו: במגדל. אמר לו: למחר אני נאמה נצא לקראתו. שלח ר' יוחנן לריש לקיש: התקן לך דבר תורה, שתנשיא נצא לקראתך. נצא ריש לקיש לקראתו ואמר: הגמה שלכם דומה לבוראכם, כשפא הקדוש ברוך הוא לגא ל את וישראל לא שלח לא שליחים ולא מלאך, אלא הוא בעצמו, שפאמר: "ועבתי בארץ מצרים" (שמות יב, יב) - הוא וכל דרגון שלו. אמר לו ר' יודן נשיא: ומה כאית לומר אותו דבר? אמר לו: מה אדם סבורים, שפא מיראה מפניכם אענע תורת אל הים? שפאמר רב שמואל בר יצחק: "אל בני, פי לוא טובה השמעה אשר אנכי שמע מעבירים עם ה'" (שמואל א, כ, כד) - מעבירים אותו.

25. בראשית רבה צו ב (וקו ל י)

ונקבך את יוסף ויאמר הגאל הים אשר התקלכו אבתי לפניו אבקהם ויצחק. ר' ברכיה ואמרי לה בשם ר' יוחנן וריש לקיש, ר' יוחנן אמר: לרועה שהוא עומד ומביט בצאנו. ר"ל אמר: לנשיא מהלך והזקנים לפניו.

על דעתיה דר' יוחנן אנו צריכין לכבודו.

על דעתיה דריש לקיש הוא צריך לכבודו.

26. מסכת סנהדרין ח, א

כתיב, (דברים לא) "כי אתה תבוא, וכתיב, (שם) "כי אתה תביא", אמר רבי יוחנן, אמר לו מ'שה ליהושע, אתה והזקנים שפדור עמקם. אמר לו הקדוש ברוך הוא, ט'ל מ'של נהך על קדקדמך, דבר אהד לדור, ואין שני דברים לדור. (כן נהה הוא אומר, דה"א כח) "ונקם נדי הקלך על כגליו נ'אמר, שמעני אתי נעמי". אם "אתי" למה "עמי"? ואם "עמי" למה "אתי"? אמר רבי אלעזר, אמר לקם נוד לישאל, אם אדם שומעיו לי - אתי אדם, ואם לאו - עמי אדם, נאי ונה אהם כמקלות.

הלל הנהגו
רבי יהודה הנשיא
רבי ינאי הכהן
רבן גמליאל בן רבי
רבי יהודה הנשיא
רבי יוחנן
רבי חזא בר זרנוקי וכפי שמעון בן יהוץקמ

חששות
לשתרים

27. הרב אברהם שפירא זצ"ל הקדמה למדריך השמיטה

בכל השמיטות הבאות חזרה תופעה זו: היתה התעוררות רבה בין ת"ח לדון בבעיות ההלכתיות של השמיטה. בדרך כלל הצביעו על הקשיים ההלכתיים של היתר של גאנוי הדור. אולם הרבנים הנושאים בעול התורה לישוב היהודי, חזרו למעשה להיתרים הנ"ל, ולאחר פטירת הגרא"י קוק זצ"ל המשיכו לנהוג כחוראותיו הרבנים הראשים שבאו במקומו יחד עם חברי מועצת הרה"ר, הגרצ"פ פראנק והגר"ר כ"ז וכו' וכן כל הרבנים הספרדים במעצה, הגר"ע הדאיה והגר"י עדס וכו'... כאמור, קו בולט בנידון הוא, שאם כי רבו חכמי התורה שנטו לחומרא, הרבנים מאיר דארעא שנשארו בעול ההוראה של הציבור, הורו למעשה כפי הראיות הגאונים הנ"ל, שסמכו על היתר המכירה. וכפי שכתב הגרא"ד תאומים עוד בשמיטות הקודמות, שבזמן שהיה בחול"ה היה נוטה לאיסור, אבל כשעלה לארץ, נתמנה כרכה של ירושלים וראה את המצב כפי שהוא, שינה באמת דעתו להיתרא.